

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Erich
Frank.—Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας.—
Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς
Ἀμερικής.—Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν
Ἀθηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—Μιχ.
Τσαμαδός.—Franz Bœhm ἐκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—
Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Ἰωάν. Θεο-
δορακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.—Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΩΝ 41

1939

ΟΠΟΙΟΣ ΕΙΝΕ Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ

Υ Π Ο

ΡΑΦΑΗΛ ΔΗΜΟΥ

Εἰς ὅλα τὰ ἕως τώρα δημοσιευθέντα ἄρθρα μας περὶ Πλάτωνος ἐλαμβάνομεν σιωπηρῶς ὡς δεδομένον ὅτι τὸ πρῶτιστον ἐνδιαφέρον του ἦτο ἡ γνῶσις καὶ ὅτι ἡ φιλοσοφία του ἀπειτέλει μίαν ἀντικειμενικὴν ἀντίληψιν περὶ τοῦ κόσμου. Ἄλλ' ὁ Πλάτων ἐνδιαφέροτο ὄχι ὀλιγώτερον διὰ τὸ ζῆν : νὰ γνωρίζῃ ἀλλὰ ἐπίσης καὶ νὰ ζῆ—ἢ μᾶλλον : νὰ γνωρίζῃ διὰ νὰ ζῆ. Ἡ ἔρευνα τοῦ σύμπαντος ἀποτελεῖ καθ' ἑαυτὴν ἓνα σκοπόν, εἶνε ὅμως ἐπίσης καὶ μία φάσις εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρώπου ὃ ὁποῖος ἐνεργεῖ τὴν ἔρευναν. Τὸ γεγονὸς ἀπὸ τὸ ὁποῖον δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐκφύγῃ ὁ ἄνθρωπος εἶνε αὐτὸς οὗτος ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ λειτουργία του· τὸ πῶς θὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἔρευναν αὐτὴν, τὸ πῶς θὰ ζῆ, πλήρως καὶ γνησίως, αὐτὸ εἶνε τὸ μέλημά του ποὺ κυριαρχεῖ ὅλων τῶν ἄλλων μελημάτων. Ἡ σκέψις, εἴτε ἀφορᾷ τὴν φύσιν εἴτε ἀφορᾷ τὸν ἄνθρωπον, ἀποτελεῖ μίαν ἀπομιντῆς ἀνθρωπίνης λειτουργίας, ἐπίσης ὅμως καὶ μίαν αὔξησιν ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων λειτουργιῶν. Ἐχομεν τὴν τάσιν νὰ φανταζώμεθα τὴν φιλοσοφίαν ὡς μίαν κεχωρισμένην πνευματικὴν ἐνασχόλησιν ἢ ὁποία εἰδικῶς ἐρευνᾷ τὰ παγκόσμια προβλήματα. Διὰ τὸν Πλάτωνα ὅμως ὁ φιλόσοφος εἶνε ἓνα ὁρισμένον εἶδος ἀνθρώπου τὸν ὁποῖον ἀναγνωρίζομεν ἔχι τόσον ἀπὸ τὰ θέματα ποὺ συζητεῖ ὅσον ἀπὸ τὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον τὰ συζητεῖ, ἀπὸ τὴν τελείαν δηλαδὴ αὐτοῦ ψυχραιμίαν κατὰ τὴν συζήτησιν, ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἐπιχειρηματολογίαν του, ἀπὸ τὴν πληρότητα κατὰ τὴν ἐπίθεσίν του καὶ ἀπὸ τὸν σεβασμὸν του πρὸς τὴν ἀπομιντὴν τοῦ ἀντιπάλου του. Τὸ σπουδαῖον δὲν εἶνε ἰόσον τὸ ὅτι ἡ σκέψις ἔχει ὡς ἀντικείμενον τὴν ἀλήθειαν, ὅσον τὸ ὅτι ἐνσωματώνει αὐτὴν καὶ εἶνε πέρα καὶ πέρα εἰλι-

κρινή, ὅτι τόσον τὸ ὅτι μελετᾷ τὰ γενικά καὶ παγκόσμια ὅσον τὸ ὅτι ἡ ἀτομική του στάσις ἔχει ἓνα χαρακτιῆρα γενικότητος καὶ δὲν περιέχει μέσα της τίποτε τὸ μικροπρεπές. Τὸ δὲ φιλοσοφεῖν, ὡς πνευματικὴ ἐνέργεια, ἀποτελεῖ τὴν ἐκτύλιξιν ὀλοκλήρου τοῦ ἀνθρώπου. Μόνον ὁ ἀνθρώπος ποὺ εἶνε πνευματικῶς ὑγιῆς ἠμπορεῖ νὰ ἔχη μίαν ὑγιᾶ φιλοσοφίαν· εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχη συμπάθεια μεταξὺ τοῦ διανοουμένου καὶ ἐκείνου περὶ τοῦ ὁποίου διανοεῖται. Ἡ σκέψις προέρχεται ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον ἀλλ' ἐπίσης κάμνει τὸν ἀνθρώπον. Φιλοσοφία εἶνε τὸ τί κάμνει ἓνας ἀνθρώπος τὸν ἑαυτὸν του. Τὸ καθῆκον του νὰ ἐρευνᾷ κανεὶς εἶνε ἠθικὸν καθῆκον. Θὰ ἀγωνισθῶ μὲ ὄλας μου τὰς δυνάμεις, λέγει ὁ Σωκράτης, διὰ νὰ ὑποστηρίξω τὴν ἀποψιν ὅτι ἐρευνῶντες ἐκεῖνο ποὺ δὲν γνωρίζομεν θὰ γίνομεν ἀνδρικότεροι καὶ καλλίτεροι καὶ ὀλιγώτερον «ἀργοὶ» παρὰ εἰάν ἀπεβάλομεν κάθε ἐλπίδα νὰ ἀνακαλύψωμεν ἐκεῖνο ποὺ δὲν γνωρίζομεν (Μένων 86 Β. C.).

Ἀπὸ μιᾶς ἀπόψεως, θὰ μᾶς ἐπιτρέπετο μάλιστα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ ἀνθρώπος ὡς πραγματικὴ ὄντοτης θέτει τὸ πρόβλημα διὰ τὴν σκέψιν. Ἄς παρατηρήσωμεν τὴν σχέσιν τοῦ φιλοσόφου Πλάτωνος πρὸς τὸν ἀνθρώπον Σωκράτη. Ὡς νέος, ὁ Πλάτων ἤρρισε χωρὶς κανένα εἰδικὸν σκοπὸν νὰ ἐπιδίδεται εἰς τὰς συνηθισμένας ἀσχολίας τῆς κοινωνικῆς του τάξεως. Ὁ Σωκράτης τὸν ἐξήγαγεν ἀπὸ τὸν βόρβορον μὲ τὸ νὰ τοῦ δείξῃ τὸν δρόμον τῆς φιλοσοφίας, παρέχων οὕτω εἰς αὐτὸν ἓνα ἐνσυνείδητον σκοπὸν διὰ τὴν ζωὴν του. Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι ὁ Σωκράτης ὑπῆρξε διὰ τὸν Πλάτωνα καὶ περισσότερο ἀπὸ ἓνα διδάσκαλον. Ὑπῆρξεν ἓνας εὐγενῆς φίλος, μάλιστα ἓνας σωτήρ. Ἴσως καὶ ὁ Σωκράτης, εἰς τὴν νεότητα του, νὰ εἶρεφεν ἓνα παρόμοιον αἴσθημα διὰ τὸν Παρμενίδην, διότι ἀποκαλεῖ τὸν τελευταῖον τοῦτον «πατέρα». Καὶ πράγματι εἰς τὸν ὁμώνυμον διάλογον ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Παρμενίδου ἔναντι τοῦ Σωκράτους ἔχει τι τὸ προσταιευτικῶς πατρικόν. «Εἶσαι νέος», λέγει ὁ Παρμενίδης πρὸς τὸν Σωκράτη, «καὶ ἡ φιλοσοφία δὲν σὲ ἔχει ἀκόμη κατακτήσει ὅπως, νομίζω, ὅτι θὰ τὸ κάμει ἀργότερα. Ὅταν θὰ ἔλθῃ ἐκείνη ἢ ἐποχὴ δὲν θὰ περιφρονεῖς τὰ πρόστυχα καὶ ἄσχημα πράγματα· ἐνῶ τώρα, ὡς ἐκ τῆς νεαρᾶς σου ἡλικίας σὲ ἐπηρεάζουν ἀκόμη τὰ κατὰ συνθήκην παραδεδεγμένα». Καὶ αὐτὸς οὐ-

τος ὁ Παρμενίδης δὲν περιεφρόνει τὴν νεότητα· τοῦναντίον παρουσιάζει τοὺς μαθητὰς του νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὴν συζήτησιν μαζί με τοὺς μεγαλειότερους των διότι «ὁ νεώτατος εἶνε πιθανώτερον νὰ ἐκφράσῃ ἐκεῖνο ποὺ σκέπτεται». Καὶ ἐν τῇ μειριορροσύνῃ του, ὁ Παρμενίδης παρακαλεῖ νὰ τὸν συγχωρήσουν διότι παρ' ὅλην του τὴν ἡλικίαν λαμβάνει μέρος εἰς τὴν συζήτησιν, ἀλλ' ἐν τέλει, ὑποχωρεῖ με ἐκφράσεις τόσον ὠραίας καὶ γεμάτας χάριν ὥστε αἰσθινόμθα τὴν ἀνάγκην νὰ τὰς ἀναφέρωμεν ἐν ἐκτάσει. «Εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ κάμω ὅπως θέλετε σεῖς», λέγει, «ἂν καὶ νομίζω ὅτι ἔχω πολλὴν ὁμοιότητα με τὸ ἄλογο εἰς τὸ ποίημα τοῦ Ἰβύκου—εἶα ἄλογο ποὺ εἶχε γηράσει εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ ποὺ ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ μέρος εἰς μίαν ἀρματοδρομίαν καὶ ἔτρεμεν ἀπὸ φόβον δι' ἐκεῖνο ποὺ τὸ ἐπερίμενε διότι τὸ ἐγιώριζεν ἐκ πείρας... ἔτσι καὶ ἐγὼ καταλαμβάνομαι ἀπὸ τρομόν ὅταν ἀναλογίζομαι ὅποιον φοβερόν ὠκεανὸν λόγων πρόκειται τώρα νὰ διαπλεύσω, με ὄλον μου τὸ γῆρας. Καὶ ὅμως θὰ τὸ πράξω διότι πρέπει νὰ σᾶς κάμω τὴν χάριν». Ὅταν ὁ Σωκράτης ἐπροχώρησεν εἰς ἡλικίαν, εὐρέθη ἠναγκασμένος νὰ ἔλθῃ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ «πατρός» του, ἂν καὶ τοῦ ἐχρειάζετο πολὺ θάρρος διὰ νὰ τὸ κάμῃ· ὅμως ἐξηκολούθησε νὰ ὁμιλῇ περὶ αὐτοῦ ὡς περὶ ἀνθρώπου σεβασμίου καὶ ἐκτάκτως ἐπιβλητικοῦ.*)

Ἄλλὰ αὐτὴν τὴν στιγμήν μᾶς ἐνδιαφέρουν αἱ προσωπικαὶ σχέσεις τοῦ Πλάτωνος πρὸς τὸν Σωκράτη. Εἰς τὴν νεανικὴν του ἡλικίαν ὁ Πλάτων εἶχε νὰ ὑποστῇ τὴν τρομερὰν πίεσιν τοῦ Σωκράτους ὡς ἀνθρώπου, τοῦ Σωκράτους ὡς φυσικοῦ γεγονότος, ὡς ψυχικοῦ γεγονότος, πρωτίστως ὡς ἠθικοῦ γεγονότος, ὅποιον ὑπῆρξε δι' αὐτὸν τόσον ἡ ζωὴ ὅσον καὶ ὁ θάνατός του. Καὶ δλόκληρας ἡ φιλοσοφία τοῦ Πλάτωνος εἶνε δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῇ ὡς μία προσπάθεια νὰ ἐξηγήσῃ καὶ νὰ δικαιώσῃ τὸν Σωκράτη τὸν ἄνθρωπον. Πῶς ἦτο δυνατόν ἕνας τοιοῦτος ἄνθρωπος νὰ ὑποστῇ τοιοῦτον τέλος; ποῖαι ἀνόητοι δυνάμεις πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχουν εἰς τὸ σύμπαν διὰ νὰ καταστρέψουν μιὰ τέτοια ζωὴ; καὶ ἀκόμη περισσότερο, πόσον ἀνεξάντλητον πλοῦτον θὰ πρέπει νὰ προϋποθέσωμεν ὅτι ἔχει ἡ φύσις διὰ νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ παραγάγῃ ἕνα τοιοῦτον ἄνθρωπον—

*) Σοφιστής 242 A, Παρμενίδης 130 C—E, Θεαίτητος 183 E.

ἴδου μερικά ἀπὸ τὰ ἐρωτήματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶνε πιθανὸν ὅτι θὰ ἐξεκίνησεν ἡ σκέψις τοῦ Πλάτωνος. Δὲν νομίζομεν ὅτι θὰ εἴμεθα ὑπερβολικοί ἐὰν θεωρήσωμεν ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Πλάτωνος περὶ ἀπολύτων ἀξιῶν δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μίαν διευκρίνισιν τῆς εἰληκρινουῆς προσωπικότητος τοῦ Σωκράτους, ὅτι ἡ θεωρία περὶ τοῦ δεχομένου πρόκειται νὰ χρησιμεύσῃ διὰ νὰ ἐξηγήσῃ πῶς παρεμποδίζεται ἡ πραγματοποίησις τῶν ἀπολύτων αὐτῶν ἀξιῶν, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Ἔρωτος ἀποτελεῖ μίαν γενικευμένην ἐρμηνείαν διὰ τὴν πλήρη καὶ τελείαν ἀφοσῶσιν τοῦ Σωκράτους εἰς πᾶν τὸ ἰδανικόν.

Τὸ σπουδαιότερον ἐρώτημα ποῦ εἶνε δυνατὸν νὰ διατυπώσωμεν ἀναφορικῶς πρὸς ἓνα ἄνθρωπον εἶνε νὰ ἐρωτήσωμεν ἂν εἶνε οὗτος εἰληκρινῆς ἢ ὄχι : εἶνε αὐθεντικός, ἀποδίδει ἀληθινὸν ἦχον ; Εἰς τὴν ζωὴν ἡ λειτουργία τῆς διανοίας εἶνε νὰ προσδώσῃ ἀλήθειαν χαρακτῆρος εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ὅροι ὅπως εἶνε οἱ : ἀληθῆς, εἰληκρινῆς, πραγματικός δὲν εἶνε, διὰ τὸν Πλάτωνα, λέξεις μὲ ἀόριστον εὐγλωττίαν, ἀλλ' εἶνε καθωρισμένοι καὶ ἀποτελοῦν τεχνικοὺς ὅρους. Ἄς ἀναφέρωμεν ἕκ νέου ὅ,τι ἐγράφομεν εἰς προηγούμενον ἄρθρον σχετικῶς μὲ τὰς εἰκόνας. Μερικαὶ εἰκόνες δηλοῦν κατὰ ὅμοιον πρὸς αὐτὰς καὶ ἄλλαι πάλιν φαίνονται μόνον ὡς τοιαῦται. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον ἡ ζωὴ μερικῶν ἀνθρώπων εἶνε ἀπατηλή, ἐνῶ ἄλλων ἀποτελεῖ ἀληθινὴν αὐτῶν εἰκόνα. Ὁ φιλόσοφος περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο μισεῖ τὸ ἐσωτερικὸν ψεῦδος. Τὸ ἐξωτερικὸν ψεῦδος εἶνε ἡ διὰ λόγων ἐκδηλουμένη ἀνειλικρίνεια ἢ ὁποῖα ἔχει ὡς ἀφορμὴν τῆς τὸ ἐσωτερικὸν ψεῦδος· δὲν εἶνε ὅμως ἐντελῶς ἀμιγῆς ἀνειλικρίνεια. Ἐνῶ τὸ ἐσωτερικὸν ψεῦδος εἶνε ἡ πραγματικὴ ἀνειλικρίνεια καὶ εἰσδύει ἕως εἰς τὰ ζωτικώτερα μέρη τῆς ψυχῆς· ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄγνοιαν ἢ μᾶλλον ἀπὸ τὴν πεποίθησιν ὅτι γινώσκομεν ἐνῶ δὲν γινώσκομεν. Ἡ αὐταπάτη εἶνε ἡ μεγαλειτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς ἁμαρτίας, ὃ δὲ ἄνθρωπος ποῦ παραδέχεται τὸ ἐσωτερικὸν ψεῦδος κυλίνεται διαρκῶς δίκην χοίρου εἰς τὸν βόρβον τῆς ἀμαθείας (Πολιτεία 535 E). Ἐκεῖνο ποῦ χαρακτηρίζει τὸν φιλόσοφον δὲν εἶνε μόνον ἡ ἐσωτερικὴ καλοπιστία ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ ἡ εὐθύτης· ἀποτελεῖ οὗτος μίαν ἀληθινὴν εἰκόνα τοῦ ἀληθῶς πραγματικοῦ. Μὲ τὸ νὰ εἶνε ἠνωμένος μὲ τὸ ἀληθῶς ὄν πραγματοποιεῖ μίαν ἀληθινὴν ζωὴν· εἶνε ὑγιής, οὐσιαστικός καὶ ἰσχυρός. Ἡ ἀλήθεια,

μόνη της καὶ καθ' ἑαυτήν, δὲν εἶνε ἀρκετή. Ὁ συνήθης ἄνθρωπος— ἄς λάβωμεν ὡς παράδειγμα τὸν δημοκρατικὸν ἄνθρωπον—εἶνε τίμιος ὅπως τὸ ἐννοεῖ αὐτός· τὸ κακὸν εἶνε ὅτι ἐκεῖνο ποὺ μιμεῖται στερεῖται οὐσίας· ἀντικατοπτρίζει ἀπλῶς ὅλας τὰς κοινοτοπίας τοῦ κοινωνικοῦ αὐτοῦ περιβάλλοντος. Καὶ ὅμως, κατὰ τελευταῖον λόγον, ἡ καλοπιστία καὶ ἡ εἰλικρίνεια συνεπάγονται καὶ οὐσιαστικότητα. Ὁ δημοκρατικὸς ἄνθρωπος στερεῖται ἐσωτερικῆς ἀληθείας ὑπὸ τὴν θεμελιώδη ἐννοιαν ὅτι διατελεῖ ἐν πλάνῃ ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ κατάστασιν· ἀφαιρέσατε ἀπὸ ἑνα ἄνθρωπον τὴν κενοδοξίαν καὶ αὐτομάτως θὰ τοῦ ἔχετε δώσει τὴν κατάλληλον κατεύθυνσιν διὰ τὰ ἀπομιμηθῆ πραγματικότητας ἀντὶ τῶν σκιῶν.

Φιλοσοφία εἶνε ὁ καθαρὸς τῶν ἐσωτερικῶν μερῶν τῆς ψυχῆς, ἡ ἀπόρριψις τοῦ ἐσωτερικοῦ ψεύδους, ἡ ἐπίτευξις εἰλικρινείας ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ σκοπὸς της κατὰ ταῦτα εἶνε ἠθικός· θὰ μᾶς ἐπετρέπετο μάλιστα νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἶνε θρησκευτικός. Ὁ καθαρὸς ἀνήκει εἰς τὸ γένος τῆς διακρίσεως, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν διάκρισιν τῶν εἰδῶν συμφώνως πρὸς τὰ γένη· ἡ διάκρισις ὅμως κατὰ τὸν εἰδικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα ὡς καθαροῦ, εἶνε ὁ πραγματικὸς ἀποχωρισμὸς τοῦ καλοῦ ἀπὸ τὸ κακὸν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ φιλοσοφία εἶνε ἡ ἰατρικὴ τῆς ψυχῆς, καὶ αἱ λέξεις εἶνε τὰ φάρμακά της. Ἡ θεραπεία ὅμως δὲν εἶνε ἐπιτιγῆς· ἐὰν δὲν προχωρήσῃ πέραν τῶν συμπτωμάτων καὶ φθάσῃ ἕως εἰς τὴν αἰτίαν τῆς ἀσθενείας· καὶ αὐτὸ ἀκριβῶς εἶνε τὸ σημεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ γονεῖς πλανῶνται τόσον συχνά· ἐπιμένουν νὰ δίδουν συμβουλὰς εἰς τὰ παιδιά τους ὡς ἐὰν νὰ ἦτο δυνατὸν νὰ παύσουν τὰ συμπτώματα ἐνῶ θὰ παρέμενεν ἡ ἀσθένεια· μάλιστα θυμῶνουν μὲ τὰ παιδιά τους ὡς ἐὰν αἱ κακίαι νὰ ἦσαν ἐκούσiai. «Ἀκριβῶς ὅπως οἱ ἰατροὶ γνωρίζουν ὅτι τὸ σῶμα δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἀντλήσῃ καμμίαν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν τροφήν ποὺ τοῦ παρέχεται ἐνόσω δὲν ἀφαιρεθοῦν ὅλα τὰ ἐμπόδια», οὕτω καὶ ὁ σοφὸς μανθάνει ὅτι ὁ μαθητῆς δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὠφεληθῆ πρὶν νὰ τεθῆ ἐκποδῶν τὸ ἐμπόδιον τῆς ἀγνοίας. Ἡ ἀγνοία εἶνε ἡ μοναδικὴ κατάστασις, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ φυλακισμένος εἶνε ὁ κυριώτερος συνεργὸς εἰς τὴν ἰδίαν του φυλάκισιν· παραμένει ἐν τῇ ἀγνοίᾳ διότι εἶνε αἰχμάλωτος τῆς ἐπιθυμίας—εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τῆς ματαιοδοξίας.

Ἡ φύσις τῆς ἀσθενείας προδιαγράφει καὶ τὴν ἀκολουθητέαν θεραπείαν. Ἡ θεραπεία τοῦ Σωκράτους ἦτο ἡ ἐρωταπόκρισις, διὰ τῆς ὁποίας ἠνάγκαζε τὸν ἄνθρωπον νὰ αἰσχύνεται. Διὰ τὸν Σωκράτη ἡ συζήτησις ἀπετέλει βεβαίως μίαν προσπάθειαν διὰ νὰ εὐρεθῇ ἡ λύσις ἑνὸς προβλήματος, ἀλλὰ περισσότερον ἀκόμη, ἦτο ὁ τρόπος διὰ νὰ προκαλέσῃ τὴν πραγματοποίησιν μιᾶς προσωπικῆς καταστάσεως. Περιήρχετο τὴν ἀγορὰν καὶ ἔσταματοῦσε τοὺς ἀνθρώπους εἴτε ὅταν ἐσχόλαζον εἴτε ὅταν εἰργάζοντο καὶ τοὺς ἀπηύθυνεν ἐρωτήσεις. Τὸ κακὸν ἦτο ὅτι αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, ἐπειδὴ ἐγνώριζαν τὴν ἐργασίαν των, ἐνόμιζαν ὅτι ἦσαν σοφοὶ καὶ ἐγνώριζαν ὅλα τὰ πράγματα. Ὁ Σωκράτης ἐσυνήθιζε νὰ ἀρχίζῃ τὴν συζήτησιν μὲ τὸ νὰ ἀπευθύνη δειλὰ δειλὰ μίαν ἀπλὴν ἐρώτησιν· ὁ ἄλλος, κολακευόμενος ἀπὸ τὸν τρόπον τοῦ Σωκράτους, ἤρχιζε νὰ ἀπαντᾷ εἰς ὕψος προστατευτικὸν καὶ διὰ μακρῶν. Μετ' ὀλίγον ὁ Σωκράτης τὸν διέκοπτε μὲ τὴν παράκλησιν νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ κάποιον σημεῖον τῆς ἀπαντήσεως, δικαιολογούμενος συγχρόνως διὰ τὴν ἀνοησίαν του νὰ μὴ ἐννοῇ τὰ λεγόμενα. Ὁ συνομιλητῆς του, ἀμέριμνος καὶ χωρὶς νὰ ἀνιληφθῇ τὰς παγίδας ποῦ τοῦ ἔστεινε γύρω του, ἄρχιζε καμμίαν ἀτελεύτητον ὁμιλίαν, σκοντάπτων εἰς ἀντιφάσεις ἕως ὅτου, εἰς τὸ τέλος εὐρίσκειτο ἐξαπλωμένος χάμω καὶ ζητῶν ἔλεος. Πράγματι, ἡ ἐνέργεια τῆς Σωκρατικῆς εἰρωνείας ἐπὶ τῶν συνομιλητῶν του ἦτο καταστρεπτικὴ. «Μοῦ φαίνεται» — λέγει ἓνας ἐξ αὐτῶν — «ὅτι ὁμοιάζεις πολὺ μὲ τὴν θαλασσίαν νάρκην· διότι ὅποιος τὴν πλησιάζει καὶ τὴν ἐγγίζει ναρκώνεται· καὶ ἀκριβῶς αὐτὸ ἔκαμες καὶ σὺ τῶρα μὲ ἐμένα. Διότι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, αἰσθάνομαι ὅτι καὶ ἡ ψυχὴ μου καὶ τὸ στόμα μου εἶνε ναρκωμένα καὶ δὲν ἤξεύρω καθόλου τί νὰ σοῦ ἀπαντήσω». (Μένων 80 ΑΒ). Ἡ εἰλικρίνεια ἐναντι τοῦ ἑαυτοῦ του βασίζεται ἐπὶ τῆς ταπεινοφροσύνης· πρὶν ἀρχίσῃ ἡ μάθησις εἶνε ἀνάγκη νὰ παταχθῇ ἡ ἀλαζονεία καὶ διὰ τὴν ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου δὲν ἐπαρκοῦν τὰ ἥπια μέτρα.

Ἡ μέθοδος τοῦ διδασκάλου ἐγκείται εἰς τὸ νὰ συγκεντρώσῃ ἐπὶ ταῦτὸ τὰς μὴ ὁργανωμένας γνώμας τοῦ πνεύματος, τοποθετοῦσα αὐτὰς τὴν μίαν πλησίον τῆς ἄλλης εἰς τρόπον ὥστε ὁ ἄνθρωπος ποῦ τὰς ἔχει νὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ἰδῇ πῶς ἀντιφάσκουν ἢ μία μὲ τὴν ἄλλην. Φέρε τὰ πνευματικὰ ἁμαρτήματα ἑνὸς ἀνθρώπου ἔμπροδς εἰς τὴν

συνείδησίν του καὶ θὰ τὸν ἔχεις θεραπεύσει δι' αὐτοῦ τοῦ μέσου: τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν καταφρονεῖ πλέον τοὺς ἄλλους· εἶνε δυσηρεστημένος μὲ τὸν ἑσυτὸν του καὶ ἤπιος ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ. Ἡ μεταχειρίσις τὴν ὁποίαν ὑπέστη προκαλεῖ συγχρόνως τὴν μεγίστην εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς θεωμένους καὶ τὴν πλέον διαρκῆ ὠφέλειαν εἰς αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ἐξυπακούεται βεβαίως ὅτι ἡ ἀπαγωγή αὐτὴ εἰς ἀμηχανίαν καθόλου δὲν τελεσφορεῖ ἐν ὕψω δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπόθει νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθειαν (Μένων 84 C). Ἐπὶ πλέον, ἡ ἀμφιβολία μόνη δὲν ἀρκεῖ. Μιζὶ μὲ τὴν ἀμφιβολίαν καὶ δυσπιστίαν πού πρέπει νὰ ἔχη κανεὶς εἰς τὸν ἑαυτὸν του εἶνε ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἡ πίστις εἰς τὴν βασιμότητα τοῦ ὀρθοῦ λόγου. Ὑπάρχει ἓνα σύστημα ἀρχῶν (λόγων) πού εἶνε ἀληθεῖς καὶ πού εἶνε δυνατὸν νὰ τὰς διδαχθοῦμε. (Φαίδων 90 C). Οἱ νέοι πού δὲν ἔχουν πείραν περὶ τὴν συζήτησιν ἔχουν τὴν τάσιν νὰ δεχθοῦν ἐντελῶς ἄκριτα μίαν θεωρίαν καὶ κατόπιν ἄκριτα ἐπίσης νὰ τὴν ἀποκρούσουν· τὸ τοιοῦτον εἶνε δυνατὸν νὰ τοὺς συμβῇ ἐπανελημμένως ἕως ὅτου φθάσουν εἰς τὸ σημεῖον νὰ πιστεύουν ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἀσφαλὲς εἰς κανὲν ἐπιχείρημα. Γίνονται οὕτω μισόλογοι—ἄνθρωποι πού μισοῦν τὸν ὀρθὸν λόγον, καὶ πού θεωροῦν ὅτι καμμία ἀλήθεια δὲν εἶνε σταθερὰ ἐπὶ οἷονδήποτε χρόνον. Ὁ σκεπτικισμὸς αὐτῶν βασίζεται ἐπὶ τῆς κενοδοξίας· νομίζουν ὅτι γνωρίζουν πλέον ὅλας τὰς ἐλλείψεις καὶ τὰ μειονεκτήματα τοῦ νοῦ καὶ ἐν τῇ ματαιοδοξίᾳ των κατηγοροῦν τὴν μέθοδον τοῦ διανοεῖσθαι ἀντὶ νὰ αἰτιῶνται τοὺς ἑαυτοῦς των, τὴν πνευματικὴν των ἀστάθειαν, τοὺς εὐκόλους αὐτῶν ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὰς ἀπογοητεύσεις των (Φαίδων 90 B—91 A).

Ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν ἔδῳ ὅτι ἐκεῖνο τὸ ὅποιον πάσχει τὸ ἄτομον διαρκούσης τῆς ἐρωταποκρίσεως εἶνε τόσον μία ἀτομικὴ ὅσον καὶ μία πνευματικὴ βίωσις. Ἡ πνευματικὴ ἀσυνέπεια εἶνε μία προσωπικὴ σύγκρουσις· τὸ νὰ διαλύσῃ κανεὶς τὴν ἀντίφασιν σημαίνει νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἁρμονίαν εἰς τὴν ψυχὴν. Διὰ τῆς ἐρωταποκρίσεως ὑποβάλλομεν εἰς ἔλεγχον τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡμᾶς τοὺς ἰδίους (Πρωταγόρας 348 A). Εἰς τὴν σωκρατικὴν μέθοδον συναντῶμεν μίαν τεχνικὴν ἀνάλογον πρὸς τὴν τῆς σωτηρίας διὰ τῆς θρησκείας· τὸ γὰρ ἀμφι-

σβητῆ κανείς τὰ ἀποτελέσματα εἰς περίπτωσιν πού ἔχει διαπιστωθῆ πνευματικὴ ἁμαρτία καὶ τὸ νὰ μανθάνη κανείς εἶνε καὶ τὰ δύο αὐτὸ-καθαρός. Ὁ Πλάτων διαφέρει ἀπὸ τὴν χριστιανικὴν θερησκείαν κατὰ τοῦτο ὅτι τὴν ἔμφασιν τὴν θέτει ἐπὶ τῆς γνώσεως. Ἡ ἀλαζονεία εἶνε ἀλαζονεία πνεύματος· ἡ ἁμαρτία εἶνε ἀγνοία· ἡ σωτηρία εἶνε ἀνάμνησις.

Τὸ νὰ μανθάνη κανείς εἶνε δυνατόν ἐπίσης νὰ περιγραφῆ ὡς μία διαδικασία γεννήσεως κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ διδάσκαλος ἐπιτελεῖ τὸ ἔργον τῆς μαίας. Ἡ μαία εἶνε μία γραία καὶ στεῖρα γυναῖκα· ὁμοίως καὶ ὁ διδάσκαλος εἶνε ἕνας γηραιὸς καὶ πνευματικῶς στεῖρος ἄνθρωπος. Τὸ σημεῖον τῆς ἀναλογίας ἔγκειται εἰς τοῦτο ὅτι ὁ διδάσκαλος δὲν μεταβιβάζει καμμίαν γνώσιν εἰς τὸν σπουδαστὴν· ὅσον ὀλιγώτερον διδάσκει τόσο καλλίτερος διδάσκαλος εἶνε. Ὁ Σωκράτης ἦτο ἕνας προφήτης πού δὲν ἀνήγγειλε τίποτε· τὸ μόνον πού ἔκαμε ἦτο νὰ παροτρύνῃ τὸν σπουδαστὴν νὰ σκέπτεται μόνος του. Ἀλλὰ καὶ ἡ μέλλουσα μήτηρ δὲν ἀντιλαμβάνεται πολλάκις ὅτι εἶνε ἔγκυος· ἡ μαία διαγιγνώσκει τὴν ἐγκυμοσύνην της. Οὕτω καὶ ἕνας σπουδαστὴς δὲν ἀντιλαμβάνεται συχνὰ ὅτι ἔχει μέσα του κάποιαν ἰδέαν· ἕνας καλὸς διδάσκαλος ἐλκύει τὴν προσοχὴν του ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου, σώζων οὕτω τὴν ἰδέαν ἀπὸ τὸν κάλαθον τῶν ἀχρήστων καὶ ἀποδίδων αὐτὴν εἰς τὸν σπουδαστὴν. Μετὰ τὸν τοκετὸν ὁ διδάσκαλος μεταβάλλεται εἰς κριτικόν. Τὸ σπουδαιότερον καὶ εὐγενέστερον μέρος τῆς λειτουργίας τῆς μαίας εἶνε νὰ διακρίνῃ ἔάν τὸ νεογνὸν τῆς μητρὸς εἶνε ἀληθινὸ παιδί ἢ ἔάν ἐπρόκειτο περὶ ψευδοεγκυμοσύνης· τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου εἶνε νὰ διαγνώσῃ ἔάν αἱ ἰδέαι τοῦ μαθητοῦ εἶνε ἀλήθειαι ἢ ἀπλῶς εἰδωλα. Ἐάν τὸ πνευματικὸν προῖον ἐμπίπτει εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν κατηγορίαν, ὁ διδάσκαλος τὸ θέτει κατὰ μέρος ἀθορύβως. Φυσικὰ δὲν ἀρέσει καθόλου εἰς τὸν σπουδαστὴν νὰ βλέπῃ ὅτι τοῦ καταστρέφουν τὰς ἰδέας του καὶ καμμιά φηρὰ δαγκάνει καὶ κτυπᾷ τὴν μαίαν· ἀλλ' ὁ διδάσκαλος δὲν κάμνει τίποτε ἄλλο παρὰ τὸ καθῆκον του τὸ ὁποῖον συνίσταται εἰς τὸ νὰ σώσῃ ὅ,τι εἶνε ἀληθινὸν καὶ νὰ καταστρέψῃ ὅ,τι εἶτε ψευδές (Θεαίτητος 149 Β—151 Ε).

Ἡ σχέσις μεταξὺ διδασκάλου καὶ σπουδαστοῦ εἶνε φύσεως προ-

σωπικῆς. Ἀντιθέτως πρὸς τὸν ῥήτορα, ὁ φιλόσοφος ἀπευθύνεται πρὸς ἓνα εἰδικὸν ἄνθρωπον καὶ ὄχι πρὸς τὸ πλῆθος : ἐπίσης χρησιμοποιεῖ τὸν λόγον καὶ ἀποφεύγει τὰ βιβλία. Τὰ βιβλία δὲν ἀπευθύνονται πρὸς κανένα εἰδικῶς· εἶνε δυνατὸν νὰ ἀναγνωσθοῦν ἀπὸ ἓνα πού δὲν εἶνε προετοιμασμένος διὰ τὴν ἀλήθειαν ὅσον καὶ ἀπὸ ἓνα πού εἶνε προετοιμασμένος. Τὰ βιβλία δὲν ἐκλέγουν τοὺς ἀναγνώστας των καὶ δὲν ἀποκαθιστοῦν ἐπαφὴν μεταξὺ πνεύματος καὶ πνεύματος. Ἐπὶ πλέον παρεμπίπτει καὶ ζήτημα γοήτρου : ὁ ἀναγνώστης δὲν ἐξετάζει ἐὰν τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου εἶνε ἀληθές ἀλλὰ ποῖος εἶνε ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀπὸ ποῦ κατάγεται. Ἐὰν δὲ συγκεντρώσῃ τὴν προσοχὴν του ἐπὶ τοῦ περιεχομένου, θὰ εὔρει εἰς αὐτὸ ὄχι σκέψιν ἀλλὰ μίαν γελοιογραφίαν αὐτῆς. Ἡ σκέψις εἶνε κίνησις ἐνῶ τὰ βιβλία εἶνε ἀκίνητα : εἶνε σιωπηλά καὶ δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ βοηθήσουν ἑαυτά· ἐὰν τὰ κατηγορήσῃ κανεὶς ἔχουν ἀνάγκην τῆς βουθείας τοῦ γονέως των. «Ἡ γραφή, ὦ Φαῖδρε, ἔχει αὐτὴν τὴν παράδοξον ἰδιότητα, καὶ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὰ ζωγραφήματα· διότι τὰ προϊόντα τῆς ζωγραφικῆς στέκουν ἐκεῖ ὡσὰν νὰ εἶχαν ζωὴν· ἐὰν ὅμως τοὺς ἀπευθύνει κανεὶς καμμίαν ἐρώτησιν τηροῦν σεμνὴν σιωπὴν. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς γραπτοὺς λόγους· σοῦ φαίνεται ὅτι ὁμιλοῦν σὰν νὰ εἶχαν φρόνησιν, ἐὰν ὅμως τοὺς ἐρωτήσῃς καὶ τοὺς ζητήσῃς νὰ σοῦ ἐξηγήσουν τὰ λεγόμενά τους, θὰ ἰδῆς ὅτι ἐπαναλαμβάνουν διαρκῶς ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρᾶγμα (Φαῖδρος 275 D). Τίποτε τὸ γραμμένο δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἀποδίδῃ ἀκριβῶς τὴν σκέψιν πού προτίθεται νὰ ἐκφράσῃ· δι' αὐτὸν τὸν λόγον τίποτε τὸ γραμμένο δὲν πρέπει νὰ ληφθῆ ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γραφὴν. Τὰ βιβλία ἔχουν καὶ αὐτὰ τὴν θέσιν τους : «εἶνε ἓνα εἶδος παιδιᾶς διὰ νὰ ἀποταμιεύῃ κανεὶς ὑπομνήσεις πού θὰ χρησιμεύσουν εἰς τὸν ἑαυτὸν του ὅταν θὰ φθάσει εἰς τὴν ἐπιλησμοσύνην τοῦ γήρατος, ἢ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ὅσοι θὰ ἀκολουθήσουν τὰ ἴχνη του» (αὐτόθι 276 D).

Ὁ ἀληθινὸς διδάσκαλος ἐκλέγει τοὺς μαθητάς του μετὰ προσοχῆς· κρατεῖ μόνον ἐκείνους πού εἶνε ἱκανοὶ νὰ μανθάνουν, καὶ ἀποβάλλει ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους ἀρέσει ἢ καλοπέρασιν καὶ εἶνε ἀνίκανοι νὰ ὑποβληθοῦν εἰς κόπον καὶ ἐργασίαν. Ὑποδεικνύει εἰς τὸν μαθητὴν «ὅποιον εἶνε τὸ θέμα (τῆς σπουδῆς) ὡς σύνολον, ὅποιος εἶνε ὁ χαρα-

κτῆρ του, πόσα προεισαγωγικά πράγματα περιλαμβάνει ὡς ἐπίσης καὶ πόσον κόπον καὶ ἐργασίαν ἀπαιτεῖ». (Ἐπιστολαὶ 340 C). Ὁ σπουδαστῆς δὲν πρέπει νὰ ἐπιληφθῆ τῆς σπουδῆς τῆς φιλοσοφίας ἐὰν δὲν ἔχει μελετήσῃ τὰς ἐπιστήμας καὶ δὲν ἔχει τύχει τῆς ἀπαιτουμένης πνευματικῆς πειθαρχίας. Καὶ περισσότερον ἀκόμη, ὁ σπουδαστῆς πρέπει νὰ ἔχη κάποιαν προσωπικὴν συγγένειαν μὲ τὴν φιλοσοφίαν: πρέπει νὰ εἶνε ὠραία φύσις, ὅπως καὶ τὸ ἀντικείμενόν του· διότι ἐὰν ἡ φύσις του εἶνε κακὴ, κανεὶς δὲν θὰ εἶνε εἰς θέσιν νὰ τὸν κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ. Ἰκανότης περὶ τὸ διανοεῖσθαι καὶ καλὸν μνημονικὸν δὲν χρησιμεύουν τίποτε ἐὰν ἡ κατάστασις τοῦ πνεύματος εἶνε ξένη πρὸς τὸ ἀντικείμενον· καθόσον δὲν ὑπάρχει ἀληθῆς θεωρία ποὺ νὰ μὴ φαίνεται γελοία εἰς τοὺς ἀμαθεῖς ἀνθρώπους (Ἐπιστολαὶ 344 A). Τὰ ἐργαλεῖα τοῦ διδασκάλου εἶνε οἱ προφορικοὶ λόγοι οἱ «νόμιμοι ἀδελφοὶ τοῦ νόθου τοιούτου». Αὐτοὶ εἶνε εἰς θέσιν νὰ ὑπερασπίσουν τοὺς ἑαυτούς των καὶ τὸν γονέα των διότι γνωρίζουν εἰς ποῖον πρέπει νὰ ὁμιλήσουν καὶ ἀπέναντι τίνος πρέπει νὰ τηρήσουν σιωπὴν.

Ἡ σχέσις μεταξὺ τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ μαθητοῦ βασίζεται ἐπὶ τῆς φιλίας — εἶνε σχέσις ἀγαπῶντος πρὸς τὸν ἀγαπώμενον. Ἡ συνομιλία προκαλεῖται ὑπὸ τοῦ ἔρωτος ὁ ὁποῖος ὁδηγεῖ πρὸς τὴν καλλιτέρευσιν τοῦ ἀγαπωμένου. Εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ συγγένεια μεταξὺ τῶν ἰδανικῶν τοῦ διδασκάλου καὶ τοῦ μαθητοῦ. Κάθε ἄνθρωπος ἔχει τὸν ἰδικόν του θεὸν τὸν ὁποῖον λατρεύει: ὁ ἀγαπῶν ζητεῖ νὰ εὔρη ἓνα ἀγαπώμενον τοῦ ὁποίου ἡ φύσις νὰ συμφωνῆ πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ· ὁ δὲ ἔρως γεννᾶται ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως ὅτι ὁ ἀγαπώμενος ἀντικατοπτρίζει τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ. Ἡ διδασκαλία ἀποτελεῖ τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀγαπῶντος νὰ διαπλάσῃ τὸν ἀγαπώμενον σύμφωνα μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ θεοῦ, ἡ δὲ σχετικὴ ἐπίδρασις ἀσκεῖται τόσον διὰ τοῦ παραδείγματος ὅσον καὶ διὰ τῶν λόγων. Ὁ διδάσκαλος ὁδηγεῖ τὸν ἀγαπώμενον πρὸς τὴν φύσιν τοῦ θεοῦ ὄχι μόνον διὰ μέσου τῆς πειθοῦς ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ γεγονότος ὅτι αὐτὸς ὁ ἴδιος μιμεῖται τὸν θεὸν (Φαῖδρος 253 B). Ὁ διδάσκαλος δὲν δίδει μόνον, ἀλλὰ λαμβάνει ἐπίσης κατὰ τοῦτο ὅτι ἀποκτᾶ μίαν διαυγεστέραν κατανόησιν τοῦ θεοῦ βλέπων τὴν εἰκόνα του εἰς τὸν μαθητήν.

Ἡ ἄμεσος ἐπαφὴ τοῦ διδασκάλου μετὰ τοῦ μαθητοῦ διὰ τῆς πει-

θοῦς ἀποτελεῖ μίαν ἐκδήλωσιν τοῦ παγκοσμίου χαρακτηῆρος τῆς δυναμικῆς ἀλληλοσυσχετίσεως μεταξὺ τῶν ὑπαρχόντων πραγμάτων. Ὁ διδάσκαλος φυτεύει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ ἓνα σπόρον ὃ ὁποῖος αὐξάνεται καὶ διατηρεῖ τὸν ἑαυτόν του καὶ κατόπιν παράγει νέους ἰδικούς του σπόρους διὰ τὰ φυτευθῶν εἰς νέον χῶμα. Εἰς τὸ τέλος ὁ μαθητὴς γίνεται διδάσκαλος τοῦ ἑαυτοῦ του, προχωρεῖ εἰς τὸν δρόμον του χωρὶς καμμίαν βοήθειαν· ὅταν δὲ θὰ εἶναι ὄριμος, θὰ γίνῃ καὶ αὐτὸς ἐπίσης διδάσκαλος ἄλλων. Οὕτω λοιπόν, ἡ μάθησις εἶνε καὶ τι πὺ ἐπαναλαμβάνεται ἐπ' ἄπειρον καὶ διατηρεῖ ἑαυτὸ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Εἰς πολλοὺς σπουδαστὰς αἱ γνώσεις ἀποτελοῦν ἓνα ἐντελῶς ἐπιφανειακὸν στρώμα, ὅπως συμβαίνει τοῦτο εἰς τοὺς ἀνθρώπους πὺ τοὺς μαυρίζει ὁ ἥλιος («οἱ τὰ σώματα ὑπὸ τοῦ ἡλίου ἐπικεκαυμένοι», *Ἐπιστολαὶ 340 D): ἐκεῖνο ὅμως πὺ ἔχει μάθει κανεὶς πραγματικῶς γίνεται μέρος τοῦ ἑαυτοῦ του. Ἡ μνήμη εἶνε καὶ τι περισσότερον ἀπὸ ἀπλῆν πνευματικὴν διατήρησιν· «δὲν ὑπάρχει φόβος νὰ λησμονήσῃ κανεὶς ἐκεῖνο πὺ περιέλαβεν ἅπαξ διὰ τῆς ψυχῆς του» (344E). Εἰς τὸν «Φαῖδρον» ὁ Πλάτων δεικνύει ἄλλην μίαν φορὰν τὰ μειονεκτήματα τῆς γραφῆς. Ἦκουσα, λέγει ὁ Σωκράτης, ὅτι εἰς τὴν Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου διέμενε ἓνας ἀπὸ τοὺς παλαιούς θεοὺς τῆς χώρας ὃ ὁποῖος ὠνομάζετο Θεῦθ. Εἶχεν ἐφεύρει πολλὰ πράγματα, ἢ κατὰ πολὺ ὅμως μεγαλειότερα τοῦ ἐφεύρεσις ἦσαν τὰ γράμματα. Ἦλθε λοιπὸν πρὸς τὸν Θαμοῦν τὸν βασιλέα τῆς Αἰγύπτου φέρων τὴν ἐφεύρεσίν του καὶ τὸν παρεκίνει νὰ τὴν μεταδώσει εἰς τοὺς ὑπηκόους του, λέγων: Ἡ ἐφεύρεσις αὐτὴ θὰ καταστήσει τοὺς Αἰγυπτίους σοφωτέρους καὶ θὰ ἐπαυξήσῃ πολὺ τὴν μνήμην των». Ὁ Θαμοῦς ὅμως ἀπήντησεν: «Ὁ πολυμήχανε («τεχνικώτατε») Θεῦθ, εἶσαι πολὺ ἐπινοητικὸς ἀλλὰ εἶσαι κακὸς κριτὴς ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρησιμότητα τῆς ἐφευρέσεώς σου: αὐτὴ θὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ὀλιγωτέραν καὶ ὄχι μεγαλειότεραν σοφίαν. Ἡ συνήθεια τῆς γραφῆς θὰ προκαλέσει ἐπιλησμοσύνην καὶ ὁ λαὸς θὰ παύσει νὰ χρησιμοποιοῖ τὴν μνήμην του. Μὲ τὸ νὰ δώσουν πίστιν εἰς τὴν γραφὴν πὺ προέρχεται ἀπὸ χαρακτηῆρος οἱ ὁποῖοι δὲν ἀποτελοῦν μέρος αὐτῶν τῶν ἰδίων ὁ κόσμος θὰ μαθαίνει ὀλιγώτερον. Σὺ εὔρες ἓνα φάρμακον ὄχι διὰ τὴν μνήμην ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάμνησιν· καὶ προσφέρεις εἰς τοὺς μαθητὰς σου τὴν ἐξωτερικὴν

ἐντύπωσιν τῆς σοφίας ὄχι αὐτὴν τὴν σοφίαν, διότι θὰ ἀναγνώσουν πολλὰ πράγματα χωρὶς νὰ διδαχθοῦν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ φαίνονται ὅτι γνωρίζουν πολλὰ πράγματα, ἐνῶ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος θὰ εἶνε ἀμαθεῖς» (Φαῖδρος 274 C—275 B).

«Ἡ ζωὴ ποὺ δὲν ὑπεβλήθη εἰς ἔλεγχον καὶ ἐξέτασιν δὲν ἀξίζει τὸν κόπον νὰ τὴν ζῆ κανεῖς». «Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἓνα ὄν τῶν συνηθειῶν ποὺ ἀντικατοπτρίζει τοὺς κώδικας καὶ τὰ ἔξεις τῆς πόλεώς του· αἱ ἀξίαι του δὲν εἶνε ἰδικαί του. Μὲ τὸ νὰ ἐξετάζη τὸν ἑαυτὸν του ὁ ἄνθρωπος κοσκινίζει καὶ βασανίζει αὐτὰς τὰς ἀξίας καὶ τότε ἐκεῖναι τὰς ὁποίας θὰ παραδεχθῆ θὰ ἀποτελοῦν ἀληθινὴν ἰδιοκτησίαν του. Ὡς ὄν τῶν συνηθειῶν ὁ ἄνθρωπος εἶνε μηχανοποιημένος· ὡς διανοούμενος εἶνε αὐτο-κινούμενος. Ἡ διανόησις εἶνε αὐτο-ἀναζητήσις καὶ ἀνησυχία· εἶνε ἡ ἐσωτερικὴ δύναμις τῆς ἀναπτύξεως. Ἡ γνῶσις δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς μία κεχωρισμένη ψυχικὴ κατάστασις ποὺ πρέπει νὰ προστεθῆ εἰς τὰς ἄλλας καταστάσεις τῆς ψυχῆς· ἀποτελεῖ μᾶλλον ἓνα τρόπον διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ψυχὴ κατέχει τὰς καταστάσεις τῆς. Μόνον ἀφοῦ κατανοήσω ὅτι εἶμαι καὶ τί εἶμαι μόνον ἔτσι εἶμαι εἰς θέσιν νὰ εἶπω ὅτι πραγματικὰ εἶμαι. Ἡ κατανόησις εἶνε μία ιδιότης ποὺ εἶνε διάχυτος εἰς ὅλας τὰς καταστάσεις τῆς ψυχῆς, τὰς ἐνεργείας καὶ τὰ παθήματά της καὶ ποὺ ἐνδυναμώνει τὸν τόνον των καὶ προσδίδει εἰς αὐτὰς ἀξίαν. «Εἰς τὸν ἄνθρωπον ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν ψυχὴν, ἐνῶ τὰ πράγματα αὐτῆς τῆς ψυχῆς ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν φρόνησιν, ἐὰν πρόκειται νὰ εἶνε ἀγαθὰ» (Μένων 88 E). Αἱ λειτουργίαι τῆς ψυχῆς δὲν εἶνε παρὰ γυμνὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀποκτοῦν ζωὴν καὶ σημασίαν μόνον ἀφοῦ συγχωνευθοῦν μὲ τὴν πνευματικὴν δύναμιν. Μὲ τὸ νὰ κατανοήσω μίαν ἰδικὴν μου ἰκανότητα—παραδείγματος χάριν, τὴν ἰκανότητά μου νὰ παίζω ἓνα εἰδικὸν μουσικὸν ὄργανον—μὲ τὸ νὰ λάβω συνείδησιν τῶν κανόνων σύμφωνα πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχα ἐνεργήσει, καὶ ἰδίως μὲ τὸ νὰ ἴδω τὸν τελευταῖον αὐτῆς σκοπὸν, τὴν ἀνυψῶνω εἰς τὸ ἀνθρώπινον ἐπίπεδον καὶ ἀποδίδω εἰς αὐτὴν σημασίαν. Τὸ τοιοῦταν ἀληθεύει ὄχι μόνον δι' ὅ,τι ἐπιχειροῦμεν καὶ δι' ὅ,τι ὑφιστάμεθα ἀλλ' ἐξ ἴσου καὶ διὰ τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ. Τὰ ἀγαθὰ, καθ' ἑαυτὰ, δὲν ἔχουν ἀπολύτως καμμίαν ἀξίαν· ἐν ὅσῳ ἡ γνῶσις δὲν μᾶς δείξει τὸν

τρόπον, δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ πορισθῶμεν καμμίαν ὠφέλειαν ἀπὸ τὴν ἀπόκτησιν τοιούτων πραγμάτων ὅποια εἶνε ὁ πλοῦτος, ἢ ὑγεία ἢ τὸ κάλλος. Ἐὰν δὲ ἓνας ἄνθρωπος στερεῖται φρονήσεως, ὅσον περισσότερα ἔχει ἀπὸ οὐτὰ νὰ πράγματα ἢ ὅσον περισσότερα πράττει μὲ αὐτὰ τόσον περισσότεραν δυστυχίαν ἐτοιμάζει διὰ τὸν ἑαυτὸν του. Λέγοντες δὲ γνῶσιν ἔδῳ ἐννοοῦμεν ὄχι γνῶσιν τοῦ πῶς θὰ τὰ ἀποκτήσει ἀλλὰ τοῦ πῶς θὰ τὰ χρησιμοποιήσει. Ἐὰν τυχὸν ἀποκτήσω τὴν ἀθανασίαν χωρὶς νὰ ἀποκτήσω καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ πῶς θὰ τὴν χρησιμοποιήσω, δὲν θὰ εἶμαι εἰς καλλιτέραν κατάστασιν ἀπὸ πρῖν. Αἱ τέχναι ὅμως τῆς κτήσεως εἶνε χωρισταὶ ἀπὸ τὰς τέχνας τῆς χρήσεως. Ἡ ἱκανότης τοῦ νὰ κατασκευάσω μίαν λύραν δὲν συνεπάγεται καὶ τὴν τέχνην νὰ τὴν χρησιμοποιήσω· οἱ δὲ στρατηγοὶ ποὺ κατέκτησαν μίαν πόλιν εἶνε ὑποχρεωμένοι νὰ τὴν παραδώσουν εἰς τοὺς πολιτικοὺς διὰ νὰ τὴν ἐκμεταλλευθοῦν.

Αἱ συνήθεις ὅμως τέχναι ποὺ ἀφοροῦν τὴν χρησιμοποίησιν μᾶς παρέχουν μόνον μίαν τεχνικὴν καὶ καμμίαν πληροφορίαν σχετικῶς μὲ τὴν χρησιμοποίησιν ἀγαθῶν διὰ τὴν ψυχὴν. Κατὰ ταῦτα ἡ σοφία (φρόνησις) εἶνε διάφορος ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῶν τεχνῶν· εἶνε γνῶσις τῶν τελικῶν ἀξιῶν, οἱ δὲ σοφοὶ ἄνθρωποι δὲν γνωρίζουν τίποτε ἀπὸ τὴν ὑποδηματοποιεῖν ἢ τὴν ξυλουργικὴν (Ἐὐθύδημος 281 A—292 C). Τὸ πόρισμα τῆς ὅλης αὐτῆς ἐρεῦνης μας εἶνε νὰ δείξωμεν ὅτι ἡ φρόνησις δὲν εἶνε ἀπλῶς ἡ ἱκανότης νὰ κατανοῇ κανεὶς τὴν ἀλήθειαν ἀλλὰ εἶνε ἐξ ἴσου καὶ μία ποιότης τῆς ψυχῆς.

Αἱ ἀρεταὶ δὲν εἶνε πράγματα ποὺ ἡμπορεῖ κανεὶς νὰ παραλάβῃ ἀπὸ ἓνα πρόσωπο καὶ νὰ τὰ δώσῃ εἰς ἄλλο. Ὁ Περικλῆς ἔδωκεν εἰς τὰ παιδιά του θαυμασίαν ἐκπαίδευσιν εἰς ὅλα τὰ πεδία διὰ τὰ ὅποια κατώρθωσε νὰ εὔρη διδασκάλους ἐξ ἐπαγγέλματος, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνα ἀκριβῶς τὰ πεδία εἰς τὰ ὅποια αὐτὸς διεκρίνετο, οὔτε ὁ ἴδιος τὰ ἐξεπαίδευσεν οὔτε τὰ παρέδωκεν εἰς ἄλλους πρὸς καθοδήγησιν· «καὶ ἔτσι βόσκουν ἐλεύθερα σὰν τοὺς ἱεροὺς βόας, ἔδῳ καὶ ἐκεῖ μήπως κατὰ τύχην μόνοι των συναντήσουν τὴν ἀρετὴν» (Πρωταγόρας 320 A). Αἱ ἐπιδεξιότητες εἶνε δυνατὸν νὰ μεταδοθοῦν οὐχὶ ὅμως καὶ ἡ ἀρετή. Ἐλάβωμεν ὡς παράδειγμα τὸν Θεμιστοκλῆ· «Δὲν ἤκουσες ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἐδίδαξε τὸν υἱὸν του Κλεόφαντον νὰ εἶνε ἀριστὸς ἱππεύς;